

ЗЛАТА ВУКСАНОВИЋ МАЦУРА

SINGIDUNUM NOVISSIMA: НОВО ЧИТАЊЕ ПОЗНАТОГ КОНКУРСНОГ РАДА

Сажетак: Међународни урбанистички конкурс одржан 1921–1922. године за Генерални план Београда био је важан домаћи догађај и привукао је значајну пажњу стручњака широм Европе. Упркос честом помињању у литератури, мало је истраживања која су се бавила овим конкурсом, приспелим радовима и њиховим ауторима. Најчешћа асоцијација на београдски конкурс јесте рад *Singidunum novissima*, што је мото једног од три пројеката којима је додељена највиша награда. Његови аутори били су бечки архитекти Рудолф Перко (Rudolf Perco), Ервин Илц (Erwin Ilz) и Ервин Бек (Erwin Böck). У чланку су анализирани графички прилози и текст *Singidunum novissima*, у којем бечки архитекти приказују садржину и идеје свог рада. Коришћена је оригинална грађа која се налази у бечким институцијама и која до сада није објављивана у домаћој литератури. Пројекат *Singidunum novissima* је посматран у односу на услове дате програмом конкурса, остале конкурсне радове и одлуку жирија, као и у ширем контексту планирања градова у Европи у првим деценијама 20. века.

Кључне речи: Београд, урбанистичко планирање, историја, међународни урбанистички конкурс, Генерални план Београда 1923, Рудолф Перко, Ервин Илц, Ервин Бек

Abstract: The international competition for the master plan of Belgrade held in 1921/2 was a significant national event attracting considerable attention from professional publics across Europe. Even though it has been frequently mentioned in the literature, there has been little research on the competition, the submitted entries and their authors. What usually comes to mind in connection with it is the entry known as *Singidunum novissima*, in fact the motto of one of the three winning entries submitted by the Austrian architects Rudolf Perco, Erwin Ilz and Erwin Böck. Based on the hitherto unpublished original documentary material kept in Viennese archives, the paper analyzes the renderings and the text of the *Singidunum novissima* entry in which the authors explicate the content and ideas of their design. The design is analyzed in the context of the competition requirements, the other entries and the judgement of the jury, but also against the background of urban planning trends in Europe in the early decades of the 20th century

Keywords: Belgrade, urban planning, history, international urban design competition, 1923 Master Plan for Belgrade, Rudolf Perco, Erwin Ilz, Erwin Böck

Београд је након завршетка Првог светског рата био испуњен многим контрастима.¹ Ратом разорен град постао је престоница знатно веће државе Краљевине Југославије.² Победнички дух, тежњу ка просперитету и убрзани популациони раст града, пратили су тешка стамбена криза, сиромаштво и недостатак посла.³ У таквим околностима Општина града Београда је 20. августа 1921. године расписала међународни Стечај за израду генералног плана о уређењу и проширењу Београда.⁴ Организовање конкурса било је у складу са савременим европским тенденцијама у планирању градова, где су још од краја 19. века међународне и националне утакмице биле важна карика у процесу израде урбанистичких планова, особито већих и значајнијих градова.⁵

Програм и резултати београдског конкурса

Од учесника београдског конкурса тражено је да предложе рационално решење будућег развоја Београда, полазећи од његовог тадашњег стања.⁶ Програм конкурса је дао најважније податке о постојећем стању градских система и структура, као и усмерења о његовом пожељном будућем изгледу и развоју. Процењено је да је Београд око 1920. године имао приближно 140 000 становника, док се очекивало да ће у временском обухвату од две деценије, до 1940. године, имати 280 000 становника.⁷ Просторни обухват су чиниле тадашње границе града и простор неопходан за његово развијање коме он најло иде у сусрећ⁸ што је обухватало *град Београд у границама данашњеј рејона [...]* и *насеља у нејосредној*

околини града.⁹ Тиме су биле занемарене административне границе београдске општине, што може да укаже на намеру Београда да конкурсом обухвати и тада претежно неизграђене терене суседних сеоских општина и тиме их резервише за каснију, регулисану изградњу.

Поводом градских функција у програму стоји да је *Београд као пресјоница њрвенствено културно средшће, затим њрвовинско и најзад индустријско* и да је *[и]ндустрија у Београду слабо [...] развијена*.¹⁰ Наглашен је потенцијал Београда као града кроз који пролазе железнички и речни правци који повезују средњу Европу са Солуном и Истанбулом. У вези са опремљеношћу града инфраструктуром наведено је да у *највећем делу данашњеј Београда*¹¹ постоје подземне и надземне инсталације (струје, водовода и канализације), да град за осветљење користи искључиво електричну струју, као и да је калдрмисање улица започето још пре рата, али и да су градска трамвајска мрежа и *грује врше мојорне вуче*¹² слабо развијени те да су речне обале неуређене.

Програмом је дата једноставна подела града на центар, предграђа и колоније.¹³ Центар је обухватао већ изграђени део Београда. Нова предграђа би се надовезивала на њега и заузимала би широк појас са обе стране планиране рејонске улице – широког кружног булевара. Иза предграђа је требало разместили стамбене колоније. Сугерисао је да се главно пристаниште смести на Дунаву, на *простојору између Београда и Земуна*,¹⁴ на потезу данашњег дунавског рукавца, између Великог и Малог ратног острва, што је тада био пловни пут. Конкурентима је предложен и начелни положај железничких станица, три путничке, једне теретне и једне ранжирне станице.¹⁵ Екстензиван списак јавних зграда и слободних простора које је требало разместили по граду чинило је 58 ставки.¹⁶

Највише слободе учесницима је дато за пројектовање улица и уличне мреже, али им је скренута пажња да ваља сачувати постојеће главне саобраћајнице, да треба водити рачуна о нагибима планираних траса¹⁷, а посебно да треба избегавати захвате који би захтевали велика финансијска улагања.¹⁸ Посебно је истакнута обавеза пројектовања рејонске улице која би обухватала град и повезала га с периферијом, односно новопланираним предграђима и колонијама. Саобраћајну везу предграђа и колонија с центром града требало је остварити трамвајским линијама или кружном електричном железницом, која би била повезана с главним железничким станицама. Ово је укључивало и пројектовање нових трамвајских и железничких веза са Земуну и позиционирање мостова преко Саве. Програм је био штампан на српском и француском језику.¹⁹

Рок за предају радова био је 30. март 1922. године. Жири је вредновао 22 пројекта,²⁰ које је предало 20 тимова из иностранства и свега два из Југославије.²¹ Међу

53 учесника конкурса, налазили су се значајни архитекти и инжењери који су у Европи тог времена били познати и као урбанисти, односно стручњаци који се баве проблематиком града.²² Многи од њих су у годинама пре Првог светског рата, као и у међуратном периоду, били награђивани на урбанистичким конкурсима, израђивали генералне планове за разне европске градове или били признати архитекти са значајним пројектантским и градитељским остварењима. Потпуном међународном карактеру београдског конкурса доприносила је и чињеница да су од десет чланова жирија двојица била из иностранства.²³

Жири београдског конкурса, као што смо видели, није доделио прву награду већ су три тима добила равноправну другу награду.²⁴ Поред пројекта *Singidunum novissima*, највиша награда је припала и радовима *Urbs Magna* и *Santé, beauté, commerce et traffic*. Аутори рада с мотом *Urbs Magna* били су француски урбанисти и архитекти Жан-Марсел Обертен (Jean-Marcel Auburtin), Албер-Анри Паренти (Albert Henry Parenty), Жан-Емил Навил (Jean-Emile Naville) и Ашил-Анри Шоке (Achille-Henri Chauquet). Аутори рада под мотом *Santé, beauté, commerce et traffic* били су инжењер Имре Форбат (Imre Forbáth), архитекта Јено Кишмарти-Лехнер (Jenő Kismarty-Lechner) и урбаниста и архитекта Ласло Варга (László Warga), сви из Будимпеште.²⁵ Надаље ће бити детаљно анализиран рад *Singidunum novissima*.

О ауторима пројекта *Singidunum novissima*

Аутори рада *Singidunum novissima* били су бечки архитекти Рудолф Перко (Rudolf Perco), Ервин Илц (Erwin Ilz) и Ервин Бек (Erwin Böck). Био је то њихов једини заједнички наступ у којем се Перко највише бавио архитектонско-обликовним аспектима, док су Илц и Бек углавном обрађивали теме регулације, саобраћаја и друга техничка питања. Илц и Бек су у време израде пројекта за план Београда заједно учествовали на још два архитектонско-урбанистичка конкурса за објекте у Бечу.

Ервин Илц²⁶ (1891–1954) је рођен у Бечу, у породици банкарског службеника, припадника средње класе. Студије архитектуре је завршио 1920. године на Техничком универзитету (*Technische Hochschule*), где је и докторирао 1923. године. Професионалну каријеру започео је учествујући на конкурсима са Ервином Беком, док је самостално радио конкурс за регулацију Верингерштрасе (*Währingerstraße*), једне од најважнијих бечких саобраћајних улица. Од 1925. до 1936. године наступао је с архитектором Хансом Пфаном (Hans Pfann),²⁷ суделујући на архитектонским и урбанистичким конкурсима. Илц и Пфан су реализовали и неколико пројеката попут павиљона и дечјег центра у санаторијуму за лечење оболелих од туберкулозе у Доњој Аустрији, као

и један комплекс за стамбени програм Града Беча.²⁸ Илц је 1932. изабран за професора урбанизма (*Prof. für Städtebau*) на Техничком универзитету у Бечу, а од 1938. године биран је за декана Архитектонског факултета, и на том месту је остао све до краја Другог светског рата. По завршетку рата, Илцу је био забрањен професионални рад због веза с нацистичким режимом. Рехабилитован је 1948. године, од када је и радио као урбаниста у Салцбургу, где је и умро 1954. године.

Ервин Бек (1894–1966) је такође рођен у Бечу.²⁹ Отац му је био грађевински инжењер и поседовао је грађевинску фирму и развијену праксу. Бек је 1912. уписао архитектуру и, после прекида студија због учешћа у рату, завршни испит полаже 1920. године. Попут Илца, докторат је стекао 1923. године. Академску каријеру започиње 1918. године, пре официјалног стицања дипломе. Тако на Техничком универзитету у Бечу држи предавања о перспективи и теорији архитектонске форме, а од 1937. године предаје перспективу као гостујући професор и на Уметничкој академији. Био је активан и као пројектант, па је углавном у коауторству са другим архитектима изградио велики број вила и породичних кућа у Бечу и околини, неколико стамбено-пословних и других зграда. Учествовао је у различитим тимовима на већем броју конкурса, попут онога из 1923–1924. године за Генерални план Сплита, на којем су освојили равноправну другу награду, док прва није била додељена.³⁰ Бек је рано, већ 1934. године, постао члан аустријске фашистичке политичке организације Отаџбински фронт (*Vaterländische Front*), затим се придружио нацистичком СС одреду, а од 1940. године члан је и Националсоцијалистичке партије.³¹ Због тога је 1946. био отпуштен и са Универзитета и са Академије. Већ следеће године враћен је као гостујући предавач на обе установе и наставља архитектонску делатност, па је током 1950–1960. године пројектовао неколико стамбених објеката за Град Беч, који су и изведени.

Рудолф Перко (1884–1942) је свакако био најзначајнија и најинтригантнија фигура бечког ауторског трија, освајача награде на београдском конкурс. Он је био првопотписани аутор пројекта *Singidunum novissima*. Перко је рођен у Горици, која се тада налазила на јужном ободу Аустроугарске царевине (данас у Италији). Потичао је из радничке породице, отац му је био Словенац а мајка Италијанка. Породица се 1890. године сели у Беч, где Перко завршава основно образовање.³² Као четрнаестогодишњак, почео је да учи цртање у бироу инжењера Рудолфа Пешела (*Rudolf Peschel*). Перков изузетан цртачки таленат омогућио му је да добије стипендију и од 1900. године у Бечу је похађао државну Вишу стручну школу (*Staatsgewerbeschule*). Након завршетка школе, годину дана додатно усавршава

Сл. 1. Аксонометрија централног дела Београда и дела Новог Београда (*Der Städtebau 1922/23: 121*)

цртање, овога пута у атељеу Алберта Пеха (*Albert Pecha*)³³. Студије архитектуре уписује 1906. године на Уметничкој академији у класи Ота Вагнера (*Otto Wagner*), а диплому стиче 1910. године. Перкове студентске радове одликовала је виртуозност у коришћењу *идиома* које је *ироишежирала Вајнерова школа*³⁴. Тако је 1908. године добио награду *Пајн* (*Pein*), док му је 1910. године припало најпрестижније Академијино признање *Римска награда* (*Rompreis*), што је била стипендија за студијска путовања, коју је искористио за боравак у Риму и Паризу.³⁵

Још за време студија, од 1906. године, Перко је радио као главни пројектант и цртач у архитектонском бироу Хуберта Гаснера (*Hubert Gassner*)³⁶, где је остао све до 1911. године. Затим, годину дана ради у фирми архитекте Фридриха Охмана (*Friedrich Ohmann*), да би 1912. започео самосталну архитектонску праксу. Први светски рат грубо прекида његове почетне стваралачке успехе као самосталног архитекте. Прве ратне године углавном проводи израђујући пројекте за војне власти. Италијани су га на крају рата ухапсили и годину дана је био у заробљеништву. У Беч се вратио 1919. године, где се, као и многи други архитекти, суочавао с недостатком посла. Главни и једини посао који је имао у првом послератном периоду била је реконструкција и доградња једне vile у Доњој Аустрији. Нешто више ангажмана имао је у периоду 1925–1929. године, када је сарађивао с различитим тимовима на неколико пројекта у оквиру стамбеног програма Града Беча. Несигурно тржиште и воља за стицањем знања навели су га да током 1920–1923. године настави архитектонско усавршавање на Политехници у Бечу, а да у периоду 1929–1934. године похађа студије права и стекне звање доктора у овој области.

Значајну наруџбину Перко је добио 1929. године од Града Беча за стамбени комплекс Енгелсплацхоф (*Engelsplatzhof*). Део његовог пројекта је реализован током 1930–1933. године, а даља изградња је заустављена због пада социјалдемократске власти. То је време када се Перко окреће ка десничарским круговима, па се 1932. године прикључује фашистичком Отаџбинском фронту. После аншлуса (*Anschluss*) Аустрије Хитлеровој Немачкој 1938. године, пријављује се за чланство у Националсоцијалистичкој партији.³⁷ На професионалном плану, овај период Перко проводи без ангажмана и у лошим финансијским условима. У потрази за послом одлази у Берлин, где је кратко сарађивао у фирми Лудвига Стиглера (*Ludwig Stigler*), да би се убрзо вратио у Беч. Током 1938–1941. године радио је као пројектант и цртач у бироу архитекте Франца Кајима (*Franz Kaym*)³⁸. Истовремено, самостално израђује бројне цртеже и *идеалне пројекције*, који су се ослањали на *нацистичке узоре*.³⁹ Године 1941. добио је посао у градској техничкој служби, која је била део бечке нацистичке администрације. Међутим, Перко је убрзо и без објашњења добио отказ, мада се претпоставља да су повод биле унутрашње интриге.⁴⁰ Умро је 1942. године, у свом стану у Бечу, под неразјашњеним околностима. Према извештају Гестапоа, узрок смрти био је несрећан случај услед тровања плином, али постоје и претпоставке да је извршио самоубиство.⁴¹ Рудолф Перко је живео усамљено и никада се није женио, био је *ноћорно љубавник*, имао је *љубавнице* и *персоналне проблеме*, који су се с временом умножавали.⁴² Све то му је отежавало налажење трајнијег пословног ангажмана, као и остваривања дугорочније сарадње с колегама.

Перко је током целе своје каријере пасионирано учествовао на архитектонским и урбанистичким конкурсима с разноликом тематиком, у разним европским градовима.⁴³ Током 35 година професионалног деловања Перко је, углавном самостално, учествовао на преко 40 урбанистичких и архитектонских конкурса. На многима од њих добио је награде, признања или откупе, али готово ниједан није реализован. Учешћем на конкурсима Перко је покушавао да надомести недостатак посла и дође до крупнијих поруџбина, истовремено желећи да буде присутан у професионалним дешавањима и да прикаже свој *раскошни џаленити*.⁴⁴ Први јавни наступ имао је још као студент на конкурс за зграду Трговачко-привредне коморе у Брну (1907).⁴⁵ Након овога, уследило је још десет конкурса за цркве, бање или пословне зграде у Карловим Варима, Сарајеву, Риги и Прагу. Неколицину је радио са другим архитектама, а за већину је добио награду или признање. После Првог светског рата, такмичење за комплекс Универзитетске клинику у Бечу (1920) донело му је прву награду, али

је није пратила реализација. Потом су се низали бројни конкурси које је претежно радио самостално и на којима је постигао променљив успех.⁴⁶ Овде наводимо само неке, као што су конкурс за крематоријум у Бечу (1921), зграду *Чикаџо џрибуна* (1922), Палату нација у Женеви (1926), мост преко Дунава у Бечу (1933), конзерваторијум и позориште у Истанбулу (1934), Аустријски павиљон за Светску изложбу у Паризу (1937), Универзитет у Братислави (1941).

Рудолф Перко је учествовао и на два конкурса у Београду. Први је био за Генерални план Београда (1921–1922), који је и предмет овог чланка. Други је био предлог за катедралу Београдске надбискупије (1930)⁴⁷, која је требало да се гради на Дорћолу између улица Високог Стевана, Деспота Ђурђа и Цара Уроша.⁴⁸ Овај Перков конкурсни пројекат одликовале су монументалност и масивна форма, док су димензије унутрашњег простора *превазилазиле било какав осећај за људске размере*.⁴⁹ Тенденција ка *италијанизму*⁵⁰ и грандиозним формама постојала је још у Перковим студентским радовима, а била је присутна и у његовим каснијим пројектима.⁵¹ Упркос многобројним пројектима, наградама и признањима које је добијао за њих, свега десетак Перкових радова је и изведено. Међу нереализованим и награденим пројектима налази се и *Singidunum novissima*.

Графички и текстуални прилози пројекта *Singidunum novissima*

Конкурсни пројекат *Singidunum novissima*⁵² стигао је са закашњењем у Београд, пошто је жири завршио официјелни део прегледања и оцењивања радова. Упркос томе, жири је накнадно вредновао закаснили рад и сврстао га међу најбоље пласиране. Могуће је да је овакав развој догађаја допринео да у извештају жирија не постоји детаљнија анализа овог пројекта, попут оних за друга два рада с којима је делио награду.⁵³ Ниједан оригиналан графички прилог, као ни текстуално образложење пројекта *Singidunum novissima* у Београду највероватније нису сачувани.⁵⁴ У Архиву града Беча, у заоставштини Рудолфа Перка, чува се шест оригиналних цртежа са основама и перспективним приказима јавних грађевина и урбанистичких целина које су предлагане радом *Singidunum novissima*.⁵⁵ Поред тога, у београдском листу *Време* приказан је умањен план у размери 1 : 4000.⁵⁶ Значајно је да су на овом прилогу у горњем левом углу приказани *Позориште на џриу број 2* и *Црква на џриу број 3*, за које постоје оригинали у поменутој Перковој заоставштини. У званичном гласилу аустријских инжењера и архитеката *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architektenvereins (ZÖI-AV)* репродукован је умањен план у размери 1 : 25.000.⁵⁷ Оваква репродукција налази се и на поткорици књиге

о развоју Београда, аутора Шемса Дервишевића, која је објављена 1939. године у Паризу.⁵⁸ Такође, немачки часопис *Der Städtebau* донео је аксонометријски приказ централног дела овог пројекта.⁵⁹

Ни оригинално текстуално образложење није сачувано, већ о пројекту постоји неколико текстова у оновременој периодици. Приказ рада дат је у листу *Полиџика*, у којем је пажња усмерена ка архитектонским и обликовним карактеристикама предложеног решења.⁶⁰ Кратки приказ београдског конкурса у часопису *Der Städtebau* доноси неколико реченица о његовом распису, али не и о пројекту бечких аутора.⁶¹ Највише информација сазнајемо из чланка објављеног у часопису *ZÖIAB*, који су потписали архитекти Илц и Бек.⁶² Мада њих двојица највећу пажњу посвећују решењима железнице, пристаништа и саобраћаја, приказ пројекта који се односи на обликовање града и постављање уличне мреже даје довољно елемената за формирање целовите слике о идејама и намерама аутора пројекта *Singidunum novissima*.

Анализа Илцовог и Бековог текста и пратећег графичког прилога из часописа *ZÖIAB*, као и цртежи из бечког архива (*Wiener Stadt- und Landesarchiv – Wst-LA*), први пут се у овом чланку износе пред домаћу јавност. Ретки су радови, настали после Другог светског рата, који пишу о београдском међународном конкурсима (1921–1922) и награђеним пројектима.⁶³ У већини ових текстова углавном налазимо интерпретације оновремених написа из *Полиџике* и *Времена*, као и *Der Städtebau*,⁶⁴ док је кључни текст из часописа *ZÖIAB* остао непознат. Стога ни утицај овог конкурсног рада на каснији Генерални план Београда 1923–1924. није могао да буде јасно уочен.

Анализа пројекта *Singidunum novissima*

Аутори рада *Singidunum novissima* сматрали су да је Београду, *овом младом великом граду неопходно да добије игеје за обнову*⁶⁵ и понудили су му визију идеалног изгледа коју би могао да досегне у наредних шест деценија, односно до 1982. године. Њихове претпоставке биле су да ће до тада град имати око 300 000 становника.⁶⁶ Бечки аутори у свом конкурсном предлогу разматрају три кључна елемента – систем железнице, речни саобраћај и уређење града с размештајем јавних зграда.

Основни концепт рада *Singidunum novissima* заснивао се на дубоком уверењу да ће се Београд у будућности ширити ка западу, односно да ће се развијати на левој обали Саве и да ће доћи до спајања Београда, Земуна и Бежаније. Они су сматрали да је, упркос мочварном земљишту, конфигурација терена знатно повољнија од шумадијског дела Београда. Пишу да ће се до 1982. године, до времена до кога сматрају да ће

се реализовати њихов план за Београд, *ширење града одвијају више на левој обали Саве, иошћо би према истоку и јују брговий шерен био прејрека. У међувремену, дошло би до иошћуној сјајања са Земуном. Да би се иредуиредило хаошћично насељавање и иражњење градској језіра, које би насћуишло као иоследица иоћа, иредложено је да се пре свеіа сћамбени делови иозиционирају у једну ивичну зону, и да се иовежу іустіом саобраћајном мрежом са иословним зонама града које се формирају независно од зона сћановања.*⁶⁷ Перко, Илц и Бек у свом предлогу нити разматрају, нити цртају јужне и источне потезе Београда. Анализа осталих сачуваних радова са београдског конкурса показује да тројица бечких аутора нису била усамљена у предлогу преласка Београда на леву обалу Саве.⁶⁸ Штавише, у готово свим конкурсним радовима планиран је прелазак Београда на сремску страну, док су се међусобне разлике читавале у предвиђеним садржајима и функцијама. Међутим, једино су аутори пројекта *Singidunum novissima* имали визионарску представу да ће се град са свим функцијама и садржајима ширити једино ка западу, по чему су се разликовали од осталих конкурената.⁶⁹

Аутори рада *Singidunum novissima* предлажу веома разгранат систем железнице, којим спајају Београд са европским и југословенским градовима, те Јадранским и Црним морем; док систем *електричне железнице* користе за повезивање различитих делова града.⁷⁰ У духу, тада већ присутног земаљског планирања и повезивања региона, пројектанти су предвидели четири главне железничке трасе којима би се Београд повезивао са осталим деловима Краљевине. Две су биле постојеће линије – једна северозападна, која је преко Загеба једним краком водила до Ријеке, а другим до Будимпеште – и друга, југоисточна, која је преко Ниша водила до Солуна и Цариграда. Две новопланиране железничке линије биле би североисточна ка Панчеву, која би се надовезивала на мађарску и румунску мрежу, и друга, југозападна, која би преко Ваљева и Сарајева ишла даље до Котора.

Железничку мрежу унутар београдске, градске територије чинио би развијен систем линија и објеката. Тако је нова путничка станица била планирана као пролазна на месту постојеће главне станице, са знатним повећањем капацитета и обухваћеног терена. Главна теретна и ранжирна станица заузимала би део терена између Београда и Земуна. На тај начин били би раздвојени путнички и теретни саобраћај, чему су тежили многи европски градови. Пројекат је предвиђао још десетак станица различитог капацитета, на различитим позицијама у граду, и у центру и на периферији. Ове станице углавном су биле у функцији система електричне железнице, што је заправо била нека врста градског метра, замишљеног по

угледу на бечки. Електричну железницу би чинила једна кружна линија и још три радијално постављене линије – једна у правцу Земуна, друга ка Миријеву и Мокром Лугу, и трећа ка Авали, које би повезивале градски центар и стамбене делове на периферији.

Перко, Илц и Бек су сматрали да је неопходно да се формирање пловних путева и пристаништа одвија упоредо са изградњом железнице и истичу да се *овде не смеју шийедејти средсїва јер би њо моїло да сїво-ри основ за њривредни развој ової великої прага*.⁷¹ Они планирају два путничка пристаништа, једно на десној обали Саве јужно од Тврђаве и друго у Земуну. Мање трговачко пристаниште, повезано са индустријском зоном планирају на Дунаву код тадашње Стругаре Прометне банке (данас Лука Београд). Такође, сматрају да би у будућности могло бити изграђено и велико дунавско пристаниште на јужном делу Аде Хује.

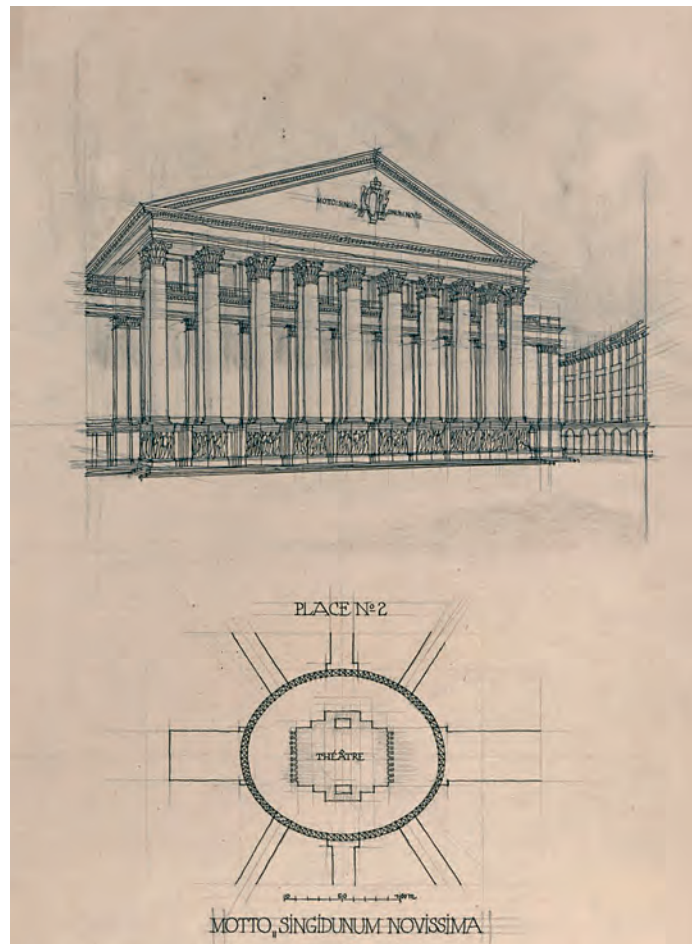
Суштину њиховог решења у вези са речним саобраћајем чинио је предлог за изградњу канала којим би ток Саве био праволинијски усмерен од јужног шпица Аде Циганлије до ушћа. Функција канала била је регулисање високог водостаја на Сави и Дунаву, док би се стари ток Саве користио за пловидбу.⁷² Између новог канала и старог тока Саве формирало би се велико острво, које они називају *увећана Ада Циғанлија*.⁷³ На јужном делу острва, уз ток Саве, било би смештено *централно њривредно пристаниште*. На делу острва ближе ушћу, Перко, Илц и Бек предложили су подизање изложбеног комплекса, који је по величини одговарао тадашњем центру Београда. Овакви комплекси, посвећени промоцији привредног успона послератне Европе, били су такође обавезан садржај многих градова који су држали до свог престижа. У наставку, до самог канала требало је да се пружа велики шарк. Увећана Ада Циганлија требало је да буде повезана железничким, колским и пешачким мостовима са обалама.⁷⁴ Поред тога, они су на Ратном острву предвидели изградњу спортско-рекреативног центра с тркалиштем, великим стадионом и другим теренима, док би затворени дунавски рукавац био претворен у језеро и опремљен садржајима за спортове на води. Овакво решење Ратног острва (узев потпуног затварања дунавског рукавца) препознајемо и на скици коју је 1923. године потписао Ђорђе Коваљевски.⁷⁵

У елаборату о пристаништима, који је био саставни део Генералног плана Београда 1923–1924, налазимо похвалне речи за ово решење бечких аутора.⁷⁶ Чланови Секције за пристаништа и кејове који су израдили овај елаборат, инжењери Влада Митровић, Милан Јовановић, Милан Нешић и Богвић Кнежевић,⁷⁷ посебно су истакли Перкову, Илцову и Бекову идеју о прокопавању канала, написавши да је *необично симпатична и*

њехнички њоїїїуно исїравна.⁷⁸ Ипак, имајући у виду велики и временски и финансијски опсег који би реализација оваквог подухвата захтевала, београдски стручњаци су је оставили *доцнијим њоколењима да се њобрину за њено осїварење*.⁷⁹

Пројекат *Singidunum novissima*, следећи тадашња начела немачке планерске парадигме, дели Београд на зоне, односно функционалне целине, међусобно одвојене зеленим и слободним просторима и са стамбеним зонама сегрегираним према социјалној структури становништва. Централну зону, коју називају *Сїїи (City)*, као што је дато и у програму конкурса, чинили би трговински и административни садржаји – канцеларије и радње, пословне и административне зграде. Зона стамбених предграђа налазила би се између зеленог појаса који је дели од центра и великих шумских масива који би били постављени ка периферији и околним селима. Две велике индустријске зоне биле би смештене на периферији, једна уз Саву, на Макишком пољу, и друга поред Дунава

Сл. 2. Позориште на њрїу број 2, на централној осовини, у зони Дечанске улице, северно од Теразија (WStLA, Nachlass Perco, P 1: 30)

ка Вишњици, док би уз њих била подигнута и радничка насеља. Зелене и отворене површине града обухватале би јавне паркове и бастије, сториске шерене и шерене за војне параде, касарне и болнице, зајим шуме, ливаде и винограде⁸⁰, а њихова укупна површина била је приближна површини предвиђеној за стамбену изградњу.

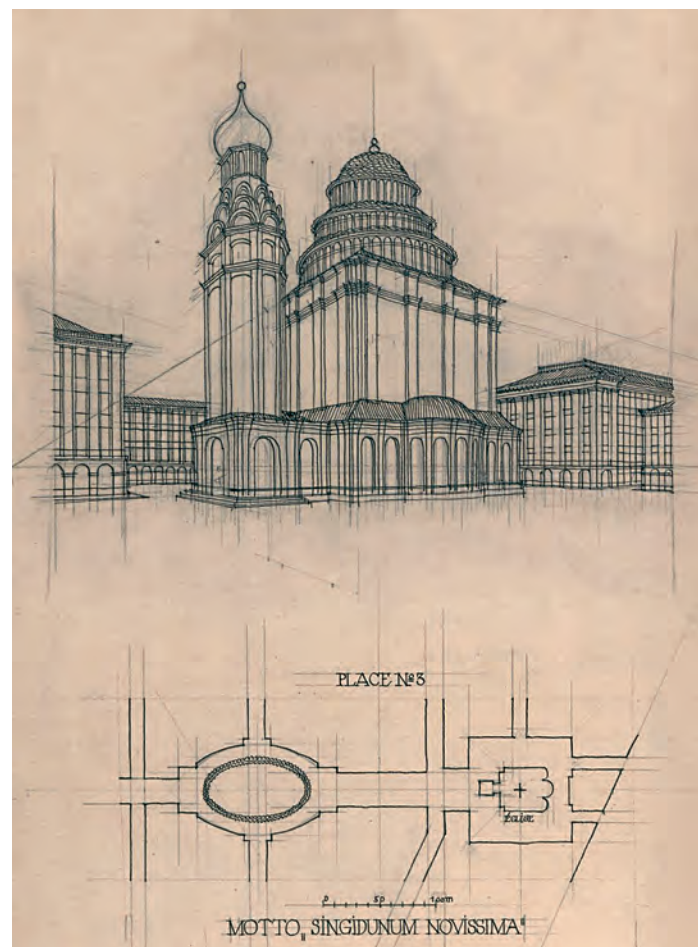
Највећу пажњу чланова жирија, оновремених стручњака и јавности, као и каснијих историчара, пројекат *Singidunum novissima* привукао је радикалним предлогом реконструкције централног дела Београда (сл. 1). *Полиџика* је извештавала да је код овог пројекта решење центра вароши најбоље усјело од свију пројекција и ако је скоичано са великим материјалним жртвама⁸¹. Аутори рада су писали, *уличне шрасе у центру града треба да буду јасне и преједне [...] Предносћ је даја правој линији а великим авенијама даје су завршне шачке*⁸². Њихова напомена да при формирању нове уличне мреже треба да се у највећој мојућој мери сачува постојеће сјање⁸³ односила се првенствено на препознавање и уважавање постојећих артерија које чине окосницу урбане матрице Београда, док би дугорочна, али истрајна и потпуна замена грађевинског фонда, као и правилна диспозиција јавних објеката унутар ове матрице, омогућила формирање престижне, европске престонице. На урбанистичком решењу пројекта *Singidunum novissima* јасно се виде постојећи витални градски правци, као што су улице Кнеза Милоша, Краља Милана, Кнез Милетина, Душанова или Београдска.

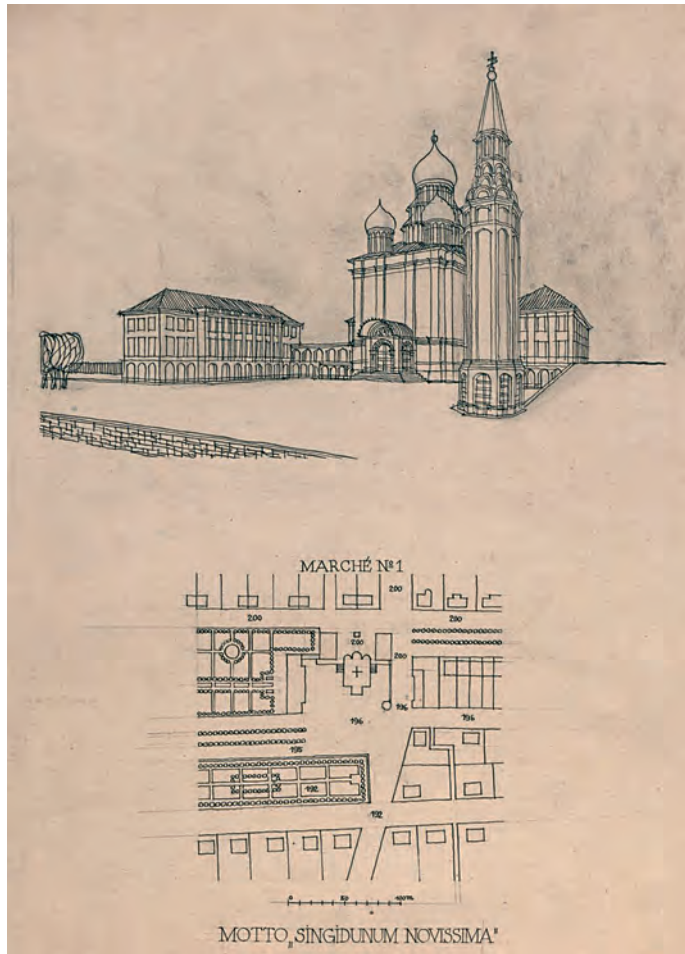
Више него реконструкције великих европских метропола, попут Париза, предложак пројекту *Singidunum novissima* могла је да буде Перку и колегама временски и професионално ближа Вагнерова студија *Великој града* (*Die Großstadt*).⁸⁴ С друге стране, централна осовина коју поставља пројекат *Singidunum novissima* по карактеру је сродна раскошном Бечком Ринју (*Wiener Ringstraße*).⁸⁵ Перко, Бек и Илц кружни облик бечког булевару интерпретирају у раду за Београд као линеарну композицију која започиње краљевим двором након којег се нижу опера, уметнички музеј, природњачки музеј, градска башта, градски театар, парламент, градска кућа, црква, берза и универзитет. Виртуозни перспективни прикази неких од наведених објеката и сегмената показују какав су град понудили Београду (сл. 3–7).

Аутори пишу: *Тренујно Смедеревски друм (Александрова улица) предсјавља кичму џлана града. Положај ове улице [...] подсјакао је идеју да се џа улица конципира као џавна осовина проширеној града. Отворени и зашворени шргови воде ову улицу до швржаве, која треба да постане ново седшиће двора. Четврћ око Позоришној шрија, као срце сиија, захшевала је јасно решење. Зајо је овде извршена најрадикалнија рејулација. Градска кућа и ојера померене су на шо месћо. У шравцу јуоисћока*

*следи нова Палаја шравде, као џандан Парламенту, нова Црква Св. Марка и Академија наука. Седшиће велике локације са монументалним грађевинама чине Три музеја, на који се надовезују Народна библиојека, нови Универзитет и Академија уменосћи.*⁸⁶ Видимо да кључне речи – радикално и монументално – које ће бити коришћене као основа за критике овог конкурсног предлога, и оновремене и касније, потичу од самих аутора.⁸⁷ То јесте *страјтеија рејрезеншације Београда као мейројоле*⁸⁸, јер бечки архитекти свој приступ и став прецизно изражавају и јасно графички представљају. Перко, Илц и Бек пројектују последњи у низу, најновији и идеални Сингидунум. Стоји чињеница да је трио Перко–Илц–Бек користио конвенционалне естетске поставке које су биле укоренење у урбанистичком планирању касног 19. и почетка 20. века.⁸⁹ Пројекат *Singidunum novissima*, као и други конкурсни радови, представљали су одраз оновремених тенденција и преовлађујући манир у уређењу и планирању града у Европи те 1921–1922. године.

Сл. 3. Црква на шрју број 3, на месћу данашњеј Храма Св. Саве (WStLA, Nachlass Perco, P 1: 30)

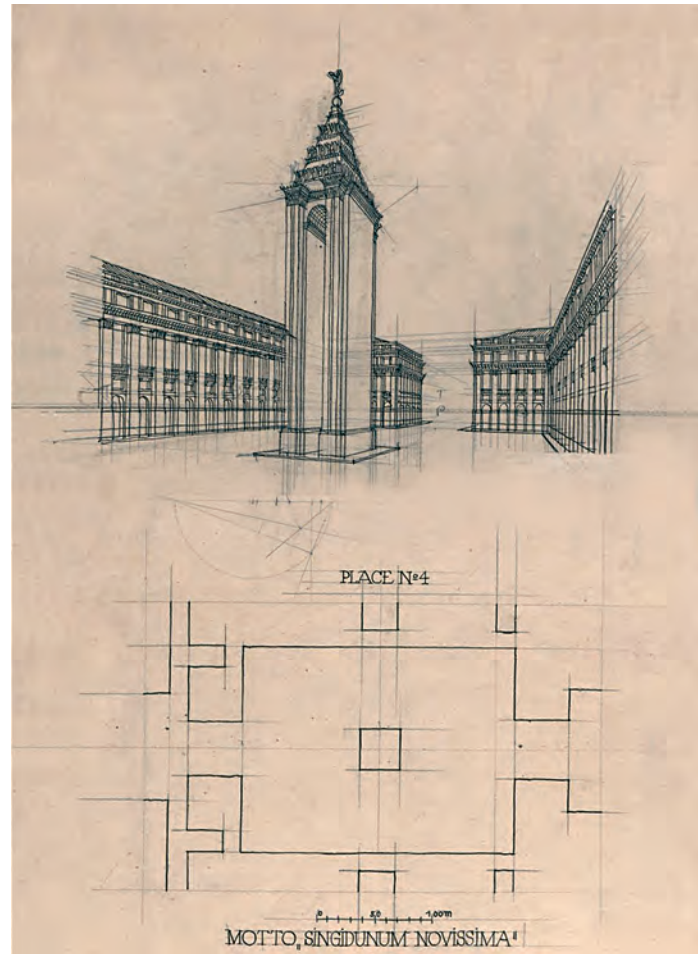

Сл. 4. Црква поред пијаце број 1
(WStLA, Nachlass Perco, P 1: 30)

Закључак

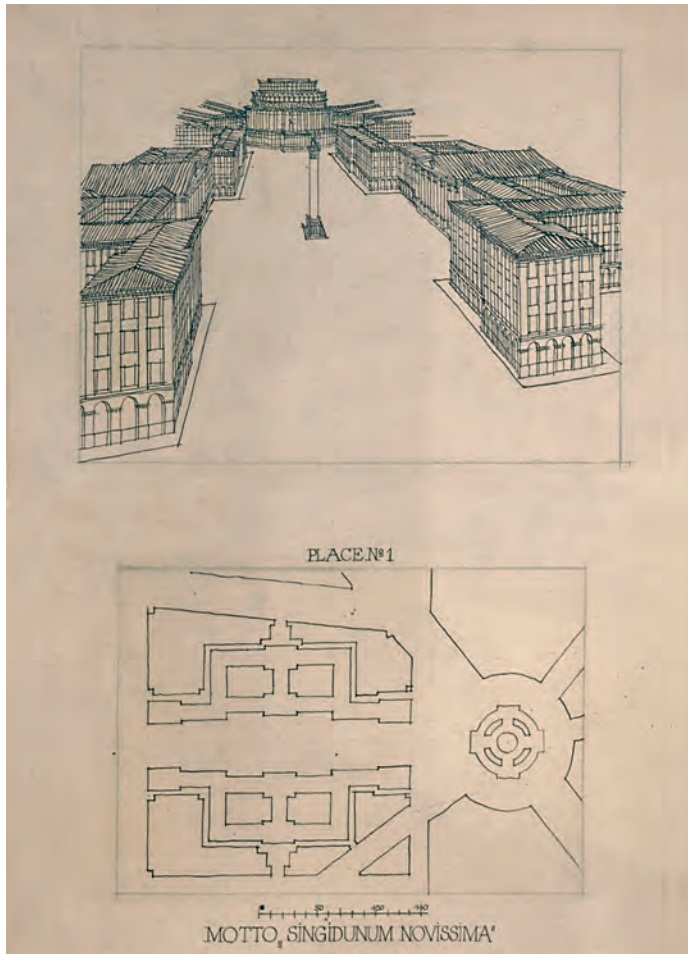
Уколико пројекат *Singidunum novissima* није дао одговор на програмом конкурса исказане потребе и лимитиране економске могућности Београда, а није, онда се поставља питање, зашто је жири овом пројекту доделио тако високу награду? Штавише, жири у свом образложењу набраја многе квалитете овог пројекта и добра решења која би се могла даље применити у изради Генералног плана Београда.⁹⁰ Међу добрим решењима које наводи жири били су: положај ранжирне железничке станице; положај мостова преко Саве, особито оног који обезбеђује транзит саобраћаја око Београда; начин исправљања корита Дунава до Вишњице, односно регулисање дунавске обале; положај железничке станице за трговину и малу индустрију; укључивање Топчидерске станице у систем кружне електричне железнице; положај трговачког пристаништа на Сави; пристаниште на Дунаву за малу индустрију; уређење будућег центра вароши; размештај споменика у граду; централна акса од Тврђаве до административног центра на простору Тркалишта (данас простор на којем су

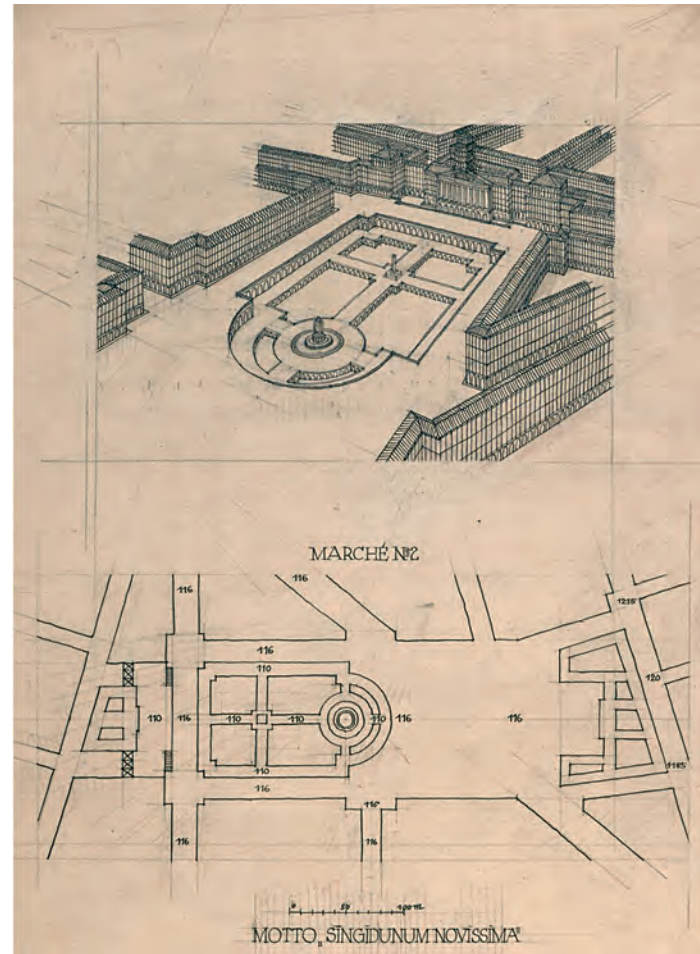
Сл. 5. Трџ број 4, у Васиной улици, на простору
данашњеї Академскої пјарке
(WStLA, Nachlass Perco, P 1: 30)

Технички факултети); начин груписања државних зграда; попречна веза централне аксе са Славијом; велике кружне саобраћајнице; булевари и саобраћајнице у зеленилу; и велики спољни паркови. Све ово чини списак од неких 15 елемената за које жири сматра да су вредни хвале и да се могу искористити у каснијем Генералном плану. Поновно откривање текста и графичких прилога пројекта *Singidunum novissima*, после више од 90 година, баца ново светло на међународни урбанистички конкурс који је био спроведен као основа за израду Генералног плана Београда из 1923–1924. Истовремено, доприноси и продубљивању нашег знања о планирању престонице новоформиране Краљевине Југославије, односно о планирању Београда у првој половини 20. века.

Др Злата М. Вуксановић Мацура,
архитекта
Београд
zлата.vuksanovic@gmail.com

Сл. 6. Трѝ број 1 са високом цилиндричном грађевином, на њозицији данашње њијаце Берам (WStLA, Nachlass Perco, P 1: 30)

Сл. 7. Пијаца бр. 2, на уџу данашњих улица Димѝрија Туцовића и Рузвѝиове (WStLA, Nachlass Perco, P 1: 30)

НАПОМЕНЕ:

- 1] Ово је део истраживања ауторке чланка у оквиру докторске тезе коју је одбранла 16. септембра 2014. године на Архитектонском факултету Универзитета у Београду. (Вуксановић-Мацура 2014).
- 2] Термин *Краљевина Југославија* у овом тексту се односи и на Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1921) и Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца (1921–1929).
- 3] Marković 1992; Vuksanović-Macura 2012: 16–58.
- 4] Пајевић 1923.
- 5] Hall 1997; Vanik-Schweitzer 1999: 62–63; Vacher 2004: 13–21.
- 6] Општина града Београда 1921: 3.
- 7] Београд је 1940. године имао око 320 000 становника, а у његовом саставу су се налазили и Земун и Бежанија. (Богавац 1991: 84)
- 8] Општина града Београда 1921: 4.
- 9] *Нав. дело*: 6.
- 10] *Истио*: 5.
- 11] *Истио*.
- 12] *Истио*: 6.
- 13] *Истио*: 8–9.
- 14] *Истио*: 7.
- 15] *Истио*: 6–7.
- 16] *Истио*: 10–15.
- 17] Препоручен је пад од 4% који је одговарао коњској запрези, која је у то време доминирала Београдом (Општина града Београда 1921: 8).
- 18] *Нав. дело*: 7–8.
- 19] Познато нам је да је текст програма конкурса на француском језику сачуван у архиву у Цириху (gta Archivs/eth Zurich).
- 20] Истражујући ову тему дошла сам до сазнања да је постојао још један, 23. конкурсни рад предат под шифром *Велики Београд*. Стигао је са закашњењем у Београд и израдили су га архитекти Јозеф Пенез (Josef Peňáz) и Јиндрих Кумпошт (Jindřich Kumpošt) из Брна. Овај рад жири није оцењивао.
- 21] Учесници су потицали из осам земаља и то: Аустрије, Југославије, Мађарске, Немачке, Румуније, Француске, Чехословачке и Швајцарске.
- 22] Вуксановић-Мацура 2013: 104.
- 23] *Нав. дело*: 109.
- 24] Друга награда је износила 120.000 динара, што је сума коју је добио сваки од три награђена тима. (*Време*, 7. мај 1922: 3)
- 25] Вуксановић-Мацура 2013: 104.
- 26] Подаци о животу и раду Ервина Илца написани су према: „Erwin Johannes Ilz“, in: *Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online], Available through: <http://www.architektenlexikon.at/de/250.htm> [25. 3. 2014]
- 27] Илц и Пфан су били колеге из времена студија. Пфан је такође радио на Техничком универзитету у Бечу, где је предавао Пејзажну архитектуру.
- 28] Стамбени програм био је део радикалних реформи које је у Бечу спроводила социјалдемократска власт у циљу прилагођавања социјалних и економских институција социјалистичким начелима, популарно називан *Црвени Беч*. У периоду од 1919. до 1934. године, до пада социјалдемократске власти у Бечу је изграђено око 64.000 станова. (Blau 1999: 2)
- 29] Биографија Ервина Бека написана је на основу: „Erwin Böck“, in: *Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online], Available through: <http://www.architektenlexikon.at/de/52.htm> [25. 3. 2014]
- 30] У тиму са Беком били су још Адолф Шмид (Adolf Schmid), Макс Тојер (Max Theuer) и Фридрих Цотер (Friedrich Zotter). Аутор рада са којим су делили највишу награду био је архитекта из Хага, Вернер Ширман (Werner Schürmann), кога је сплитска општина ангажовала да разради поједине делове плана и градских целина. (Pilipović 2001)
- 31] Бек се касније правдао да се нацистичкој партији и СС одреду придружио слушајући савете које је добио од Ервина Илца, да би на тај начин поспешило своје унапређење у професорско звање.
- 32] „Rudolf Perco“, in: *Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online], Available through: <http://www.architektenlexikon.at/de/455.htm> [15. 3. 2014]
- 33] Алберт Пеха (1866–1909) поред осталог је предавао и на Вишој стручној школи у Бечу, у време када је Перко био ученик ове школе.
- 34] Alofsin 2006: 258.
- 35] Постоје извесне сумње у то да ли је Перко добио *Римску награду*. Марко Поцето (1980: 16), иако га је уврстио у листу награђених, напомиње да се његово име не налази на Академијином списку добитника награде. Други аутори (Prokop 2001; Alofsin, 2006) не доводе у питање Перково признање.
- 36] Хуберт Геснер (1871–1943) је био старији Перков колега и такође студент Ота Вагнера. Геснер је самосталну приватну праксу започео 1904. године. Његово биро је пројектовао и извео знатан број стамбених зграда и вила у Бечу, а након Првог светског рата је пројектовао и неколико комплекса у оквиру стамбеног програма Града Беча. (Hubert Johann Gessner, in: *Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online], Available through: <http://www.architektenlexikon.at/de/166.htm> [25. 3. 2014]
- 37] Поједини аутори (Prokop 2001: 353; Alofsin, 2006: 261–262) сматрају да је Перкова оријентација ка десничарским идејама и чланство у фашистичким и нацистичким политичким партијама, као и код других, била последица његове наде да ће тако доћи до посла и побољшати своју личну позицију.
- 38] Архитекта Франц Кајим (1891–1949) је био студент и сарадник Ота Вагнера, а потом је радио код Хуберта Геснера и Адолфа Лоса. Касније је основао биро са Алфонсом Хетманеком (Alfons Hetmanek, 1890–1962), са којим је пројектовао већи број стамбених комплекса за Град Беч. Од 1938. године, поред тога што је сарађивао с Перком, имао је и заједнички биро са Франком Шлегером (Frank Schläger, 1894–1978). Захваљујући чланству у Националсоцијалистичкој партији и СС одреду, њих двојица реализују крупне послове у Бечу, као и у Моравској, Словачкој и Чешкој. Кајиму је после 1945. године једно време било забрањено професионално ангажовање. („Franz Kaym“, in: *Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online], Available through: <http://www.architektenlexikon.at/de/286.htm> [25. 3. 2014].

- 39] Alofsin 2006: 262.
- 40] Procop 2001: 364.
- 41] Alofsin 2006: 262.
- 42] Procop 2001.
- 43] Перко је, углавном самостално, од 1907. до 1941. учествовао на око 40 урбанистичких и архитектонских конкурса. (Procop 2001)
- 44] Alofsin 2006: 262.
- 45] На конкурс је учествовао заједно с Ричардом Пиндером (Richard Pinder)
- 46] Procop 2001; Alofsin 2006: 259.
- 47] Procop 2001: 266–268, 399.
- 48] Прву награду за катедралу у Београду освојио је архитекта из Дортмунда Јосип Венцлер. (Боровњак 2013: 62–63)
- 49] Alofsin 2006: 260.
- 50] Blau 1999: 336.
- 51] Alofsin 2006: 258.
- 52] Радна шифра пројекта била је 22, што је означавало и редни број под којим је рад стигао у Београд.
- 53] Пјевић 1923.
- 54] Истраживање смо спровели у релевантним фондовима у Историјском архиву Београда, Музеју града Београда, Библиотеци града Београда и Народној библиотеци Србије.
- 55] Wiener Stadt- und Landesarchiv (WStLA), Konkurrenzentwurf von Rudolf Perco, Baubebauungsplan Belgrad 1921, 1922. (Wiener Stadt- und Landesarchiv, Nachlass Perco, P 1: 30)
- 56] *Време*, 7. мај 1922: 3.
- 57] Plz und Böck 1922: 132.
- 58] Дервишевићева књига заправо је завршни рад на Институту за урбанизам у Паризу, који је одбранио 1936. године. (Dervichevitch 1939)
- 59] Wettbewerb Belgrad, *Der Städtebau* 1922/23: 121, Tafel 48. (Библиотека Архитектонског факултета Универзитета у Београду, Одељење старих и ретких књига)
- 60] *Полиџика*, 7. мај 1922: 1.
- 61] Wettbewerb Belgrad, *Der Städtebau* 1922/23: 121.
- 62] Plz und Böck 1922.
- 63] Сомборски 1951: 40–41; Vuksanović-Anić 1968: 470–471; Недић 1977: 302; Максимовић 1980: 239–241, 260–261; Масура 1983: 95; Petrović 1985: 9, 14; Благојевић 2007: 21–22; Гашић 2011: 380.
- 64] Светлана Недић (1977) поред наведених извора користи и сачувана текстуална образложења која се налазе у Библиотеци града Београда, али не и текст из часописа *ZÖIAB*.
- 65] Plz und Böck 1922: 132.
- 66] Године 1982. Београд је имао 1,5 милиона становника. (Богавец 1991: 197)
- 67] Plz und Böck 1922: 132. (Све наводе из Илцовог и Бековог текста који су дати у овом чланку са немачког је превела историчарка Ранка Гашић, на чему јој срдечно захваљујем.)
- 68] Текстуална образложења 11 конкурсних радова чувају се у Библиотеци града Београда, Одељење старе и ретке књиге и књиге о Београду – Завичајно одељење. Јула 2014. године Библиотека је делу ових рукописа доделила инвентарне бројеве и описе.
- 69] Београд се у међуратном периоду највише ширио ка југу. Земун је 1934. године ушао у административне границе Београда, односно општинског атара. Након Другог светског рата започиње планска изградња Новог Београда, док су у састав Београда ушле и општине Гроцка, Сопот, Барајево, Младеновац и Лазаревац. Уже подручје Београда је 1981. године имало приближно 1,1 милион становника, док је Нови Београд насељавало нешто мање од 174 000 особа.
- 70] Plz und Böck 1922: 133.
- 71] *Исџо*.
- 72] Сродна идеја о регулисању високих вода и одбране од поплава зачета је у Бечу почетком 19. века, а реализована у два наврата кроз пројекат регулације Дунава (*Wiener Donauregulierung*), прво крајем 19, а потом креирањем Новог Дунава и Дунавског острва у другој половини 20. века.
- 73] Plz und Böck 1922: 133.
- 74] Овај предлог ће у новијој литератури (Недић 1977; Максимовић 1980; Petrović 1985; Благојевић 2007; Гашић 2011) бити схваћен као прва идеја о изградњи Новог Београда, што није тачно, јер су и други конкурсни радови планирали прелазак Београда на лево обалу Саве.
- 75] Сомборски 1951: 45.
- 76] *Технички извештај о ново-пројектованим њрисџаниџиџима*, Београд, 1. март 1923. (ИАБ, фонд ОГБ, ТД, кутија 488)
- 77] Општина града Београда 1923: 4.
- 78] *Технички извештај о ново-пројектованим њрисџаниџиџима*, Београд, 1. март 1923. (ИАБ, фонд ОГБ, ТД, кутија 488).
- 79] *Исџо*.
- 80] Plz und Böck 1922: 133.
- 81] *Полиџика*, 7. мај 1922: 1.
- 82] Plz und Böck 1922: 132.
- 83] *Исџо*.
- 84] Wagner, O., (1911), *Die Großstadt, eine Studie über diese*, Wien (наведено према: Banik-Schweitzer 1999).
- 85] Prokop 2001: 198. Аустријска историчарка уметности Урсула Прокоп сматра да се утицај Вагнерове студије *Велики ѓрад* на пројекат *Singidunum novissima* може препознати једино код компоновања изложбеног простора на новоформираном острву на Сави или на спортском комплексу на Ратном острву. (Prokop 2001: 200)
- 86] Plz und Böck 1922: 132.
- 87] Једну од најоштријих критика раду *Singidunum novissima* упутио је у одвојеном мишљењу члан жирија конкурса, архитекта Владимир Поповић, написавши да овај рад прави *чиџав гар-мар* у постојећем градском ткиву. (Пајевић 1923: 99)
- 88] Благојевић 2007: 22.
- 89] Hall 1997.
- 90] Пајевић 1923: 93–98.

ЛИТЕРАТУРА:

- Alofsin, A. (2006), *When buildings speak : Architecture as language in the Habsburg Empire and its aftermath 1867–1933*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online], Available through: <http://www.architektenlexikon.at> [25. 3. 2014]
- Banik-Schweitzer, R. (1999), *Urban Visions, Plans, and Projects, 1890–1910*, in: *Shaping the Great City: Modern Architecture in Central Europe 1890–1937*, eds. Blau E. and Platzer M., Munich: London: New York: Prestel: 58–72.
- Благојевић, Љ. (2007), *Нови Београд: осигурени модернизам*, Београд: Завод за уџбенике: Архитектонски факултет: Завод за заштиту споменика културе Београда.
- Богавац, Т. (1991), *Сивановићев Београд: 1918–1991*, Београд: БИГЗ: Српска књижевна задруга: Музеј града Београда.
- Боровњак, Ђ. (2013), *Верски објекти у Београду* : пројекти и остварења у документима Историјског архива Београда, каталог изложбе, Београд: Историјски архив Београда.
- Blau, E. (1999), *The architecture of Red Vienna 1919–1934*, Cambridge Massachusetts: London England: MIT Press.
- Vacher, Hélène. (2004), *Town Plans in Place and Time : Extension Planning and Conservation in the 1909 Copenhagen International Competition*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Vuksanović-Anić, D. (1968), *Urbanistički razvitak Beograda u periodu između dva svetska rata (1919–1941)*, u: *Istorija XX veka, Zbornik rakova IX*, Beograd: 447–512.
- Vuksanović-Macura, Z. (2012), *Život na ivici : stanovanje sirotinje u Beogradu 1919–1941*, Beograd: Orionart.
- Вуксановић-Мацура, З. (2013), *'Пресијоница Карађорђевића': Емил Хојс и Ојто Шенјал на конкурс за Генерални план Београда*, Зборник Музеја примењене уметности 9, Београд: 103–115.
- Вуксановић-Мацура, З. (2014), *Генерални план Београда 1923: компарација планираног и оствареног*, докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду.
- Гашић, Р. (2011), *Планови за изградњу Београда на левој обали Саве у међуратном периоду*, у: *Просторно планирање у југоисточној Европи до Другог светског рата*, ур. Миљковић-Катић, Б., Београд: Историјски институт: Балканолошки институт САНУ: Географски факултет Универзитета у Београду: 379–395.
- Dervichevitch, C. (1939), *Évolution de Belgrade : étude géographique, géologique, climatologique, historique et urbanistique*, Paris: Jouve et Cie.
- Ilz, E. und Böck, E., (1922), *Singidunum novissima, Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architektenvereins* 29–30 (Wien): 132–134.
- Marković, P. (1992), *Beograd i Evropa 1918–1941*, Beograd: Savremena administracija.
- Награђени пројекти (1922), *Време*, 7. мај: 3.
- Нови Београд (1922), *Политика*, 7. мај: 1–3.
- Општина града Београда (1921), *Програм стечаја за израгу генералног плана о уређењу и проширењу Београда*, Београд: Штампарија „Св. Сава“.
- Општина града Београда (1923), *Извештај о Генералном плану за град Београд који је израдила Комисија састављена решењем Одбора и Суда ојштинске београдске од 29. маја 1922. Године*, Београд: Штампарија „Скерлић“.
- Пајевић, Б. (1923), *Реулација Београда 1867–1923*, Београд: Графички институт „Народна мисао“.
- Prokop, U. (2001), *Rudolf Perco 1884–1942 : Von der Architektur des Roten Wien zu NS-Megalomanie, Köln und Weimar: Böhlau Verlag Wien*.
- Сомборски, М. (1951), *Развој Београда између два рата*, у: Београд: генерални урбанистички план, Београд: Извршни одбор НО Београда: 40–51.
- Максимовић, Б. (1980), *Вредности Генералног плана Београда од 1923. године и њихово поништење, Годишњак града Београда XXVII* (Београд): 239–269.
- Macura, V. (1983), *Urbano planiranje u Srbiji 19. i 20. veka*, Beograd: Beograd projekt, Centar za planiranje urbanog razvoja.
- Недић, С. (1977), *Генерални урбанистички план Београда из 1923. године, Годишњак града Београда XXIV* (Београд): 301–310.
- Perović, M. (1985), *Iskustva prošlosti*, Beograd: Zavod za planiranje razvoja grada Beograda.
- Pilipović, S. (2001), *Urbanistički razvitak Splita između dva svjetska rata*, u: *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, ur. Pelec M., Zagreb: Institut za povijest umjetnosti: 145–152.
- Pozzetto, M. (1980), *Die Schule Otto Wagners: 1894–1912*, Wien: Anton Schroll and Co.
- Hall, T. (1997), *Planning Europe's Capital Cities : Aspects of Nineteenth-Century Urban Development*, London: Routledge.
- Wettbewerb Belgrad, *Der Städtebau* 1922/23: 121, Tafel 48.

Summary: ZLATA VUKSANOVIĆ MACURA

SINGIDUNUM NOVISSIMA: A NEW READING OF A KNOWN DESIGN COMPETITION ENTRY

The international competition for the master plan of Belgrade held in 1921/2 was a significant national event attracting considerable attention from professional publics across Europe. What usually comes to mind in connection with it is the entry known as *Singidunum novissima*, in fact the motto of one of the three winning projects. It was submitted by the Austrian architects Rudolf Perco, Erwin Ilz and Erwin Böck. The paper analyzes their design in the context of the competition requirements, the other entries and the judgement of the jury, but also against the background of urban planning trends in Europe in the early decades of the 20th century. The analysis is based on the original documents which are kept in archives in Vienna and which have not been hitherto published in the relevant Serbian literature.

In 1918, war-ravaged Belgrade became the capital of the newly-created Kingdom of Yugoslavia. The victorious spirit, aspirations to prosperity and a rapid increase in the city's population were combined with a severe housing crisis, poverty and unemployment. In such circumstances in August 1921 the international *Competition for the Master Plan for the*

Development and Extension of Belgrade was launched with the view to obtaining rational proposals for the future development of the city. The competition was closed in March 1922. The jury judged 22 entries submitted by 20 teams from abroad and two from Yugoslavia, numbering a total of 53 participants. First prize was not awarded, and the second place was shared ex-aequo by three teams: *Singidunum novissima*; the entry of a French team titled *Urbs Magna*; and the entry under the motto *Santé, beauté, commerce et traffic* by a Budapest team.

The *Singidunum novissima* concept was based on its authors' firm conviction that Belgrade would spread out westwards, i.e. onto the left bank of the Sava, where present-day New Belgrade has been developing. Even though Belgrade's crossing onto the other bank of the river was envisaged by some other designs too, *Singidunum novissima* was the only to offer a far-sighted vision of the city growing only westwards with all its functions and contents and merging with Zemun, itself an ancient city lying on the bank of the Danube.

The Austrian architects focused on three key elements: the railway system, river transport and the urban design element with the arrangement of buildings. They proposed a branchy railway network to connect Belgrade with European and Yugoslav cities, and a subway system to connect different parts of Belgrade. For upgrading river transport they planned a canal channeling the Sava into a straight line from the southern tip of Ada Ciganlija to its confluence with the Danube. The purpose of the canal would be flood control of both the Sava and the Danube, while the original course of the Sava would be a navigable waterway. Between the new canal and the Sava a large island would be created, which they designated as *Enlarged Ada Ciganlija* and which was to accommodate the *central landing place*, a spacious green area and an exhibition complex.

The element of their project which attracted most attention was the proposed reshaping of central Belgrade. The long axis starting from the Fortress, where the royal palace would be situated, ran along Vasina and Kralja Aleksandra streets to the present-day Djeram Market, with public buildings and open spaces aligned along it: the opera house, the art museum, the natural history museum, the city garden, the city theatre, the parliament building, the city hall, a church, the stock exchange building and the university. Although the architects proposed a radical change to the street network, they relied on the existing arteries that constituted the backbone of the city's urban matrix. They believed that a long-term but persistent and thorough replacement of the building stock, as well as the proper arrangement of public buildings, would eventually lead to the creation of a prestigious European capital. Perco, Ilz and Böck envisioned a new and ideal Singidunum.

The *Singidunum novissima* entry was awarded the highest prize even though it failed to offer a rational plan of the development of Belgrade, a plan commensurate with its possibilities. The rediscovery of the text and drawings after more than ninety years sheds new light on the international competition aimed at securing a basis for the development of the Master Plan of Belgrade in 1923/4, expanding our knowledge of the planning of the capital of the newly-created Kingdom of Yugoslavia, i.e. of urban planning in Belgrade in the first half of the 20th century.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Axonometry of central Belgrade and part of New Belgrade (*Der Städtebau* 1922/23: 121)

Fig. 2 Theatre on Square no. 2, central axis, Dečanska St. zone, north of Terazije (WStLA, Nachlass Perco, 1: 30)

Fig. 3 Church on Square no. 3, site of the present-day Church of St Sava (WStLA, Nachlass Perco, 1: 30)

Fig. 4 Church by Market no. 1 (WStLA, Nachlass Perco, 1: 30)

Fig. 5 Square no. 4, Vasina St., site of present-day Akademski Park (WStLA, Nachlass Perco, 1: 30)

Fig. 6 Square no. 1 with a tall cylindrical building, site of present-day Djeram Market (WStLA, Nachlass Perco, 1: 30)

Fig. 7 Market no. 2, corner of present-day Dimitrija Tucovića and Ruzveltova Sts. (WStLA, Nachlass Perco, 1: 30)